

XALQARO MOLIYA BOZORIDA QIMMATLI QOG‘OZLAR SAVDOSINI RIVOJLANTIRISHDA IPO AMALIYOTLARIDAN FOYDALANISH

Jurabek Murotov

O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi

Xalqaro tajribada IPO mexanizmlarini chuqur tahlil qilish, qimmatli qog‘ozlar emissiyasi, andarrayting jarayonlari, listing talablari va xalqaro birjalar faoliyati bo‘yicha samarali yondashuvlarni aniqlash imkonini beradi, bu esa milliy kapital bozorining raqobatbardoshligini oshiradi. Shuningdek, IPO orqali jalb qilingan kapital kompaniyalarga texnologik modernizatsiya, ishlab chiqarish hajmini kengaytirish va innovatsion loyihalarni moliyalashtirish imkonini beradi, bu esa milliy iqtisodiyotning modernizatsiya jarayonlarini tezlashtiradi. Shu sababli IPO amaliyotlarining qimmatli qog‘ozlar savdosini rivojlantirishdagi ta‘sirini o‘rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham milliy va xalqaro moliya bozorlarini uyg‘unlashtirish hamda iqtisodiy o‘sish sur‘atlarini qo‘llab-quvvatlash uchun dolzarb masaladir.

Kompaniya aksiyalarining ommaviy joylashtirilishiga va shu bilan birga kompaniya zarur kapitalni jalb qilishga tayyorligi ko‘p jihatdan moliya tizimining shartlari, mohiyati va samaradorligiga bog‘liq. IPO bozorlarida ijobiy ko‘rsatkichlarga doimiy ravishda qo‘llaniladigan samarali qonunchilik va korporativ ta‘limning yuqori darajasiga ega, makroiqtisodiy o‘zgaruvchilarning ko‘proq ijobiy tendensiyalariga ega iqtisodiyotlar erishishi mumkin. Ushbu jarayonning kapital bozoridagi muvaffaqiyati o‘sha davr davomida amalga oshirilgan IPOlarning umumiy soni va qiymatida aks etadi.

Aksiyalarni ommaviy joylashtirish uchun kompaniyadan quyidagilar kutiladi¹:

- kompaniyaning bozordagi mavqeini aniqlash va investitsion jozibadorlikni ko‘rsata olish;
- kompaniyaning soliq va huquqiy munosabatlarini imkon qadar tezroq aniqlash;
- to‘g‘ri boshqaruv guruhi va maslahatchilar guruhini tanlash;
- boshqaruv tuzilmasi va amaliyotini bozor standartlari va amaliyotiga moslashtirish uchun qayta ko‘rib chiqish;
- operatsiyani amalga oshirish uchun potensial investorlar bilan hamkorlik qilish va roadshouga kirishish;
- kerakli ma‘lumotlar olinishini ta‘minlash uchun regulyatorlar bilan aloqalarni o‘rnatish.

Ba‘zi iqtisodiy adabiyotlarda IPO jarayoni uchta alohida qismga ajratiladi:

1. Rejalashtirish – maqsadlarni tushunish va tayyorlikni real baholash.

¹ Executing a successful IPO. PwC, Report, 2018

2. Ijro etish – asosiy talablarni bajarish uchun alohida IPOning alohida yo‘nalishlarini ajratib olish.

3. Yakuniy bosqich – qimmatli qog‘ozlarni potensial investorlarga sotish.

Ushbu jarayonni boshqarish uchun butun jarayonni birlashtirishga mas’ul bo‘lgan IPO loyihasi boshqaruvchisini aniqlash juda muhimdir. Boshqaruvchi ma’lumotlar oqimini boshqarishda muhim ahamiyatga ega. Ular kundalik qarorlarni qabul qilish va jarayon ustidan nazoratni kompaniya va uning aksiyadorlari saqlab qolishlarini ta’minlash uchun javobgar hisoblanadi.

1-jadval

Oddiy aksiyalar emissiyasi hisobiga moliyalashtirish va IPO operatsiyalari afzalliklari va kamchiliklari²

№	Afzalliklar	Kamchiliklar
1	Bu manba o‘zida majburiy to‘lovni o‘zida aks ettirmaydi, ya’ni dividend to‘lash to‘g‘risidagi qaror direktorlar kengashi tomonidan qabul qilinadi va aksiyadorlar umumiy yig‘ilishida tasdiqlanadi	Korxonani boshqarishda va foydani taqsimlashda ishtirokchilar soni ortadi
2	Aksiyalar qoplanishi bo‘yicha qat’iy belgilangan muddatga ega emas, chunki aksiyalar doimiy kapital manbasi bo‘lib xizmat qiladi	Qo‘shimcha aksiyalar emissiyasi investorlar tomonidan salbiy signal sifatida qabul qilinishi mumkin va bu qisqa muddat ichida aksiyalar kursining pasayishiga olib kelishi mumkin
3	Aksiyalar likvidligining oshishi va kapital qiymati pasayganda yirik, uzoq muddatli moliyalashtirish manbasiga ega bo‘lishi	Moliyaviy va yuridik ma’lumotlarning oshkoraligi
4	Kelajakda pozitsiyalari kuchliroq kompaniya bilan o‘zaro birlashishning osonlashishi	IPOni tashkil etish bilan bog‘liq xarajatlarning yuqoriligi
5	Investorlar va mulkdorlar uchun biznesdan chiqish yo‘lining osonlashishi	“Dushman” aksiyadorlarning kompaniya faoliyatiga kirib kelish ehtimoli
6	Kompaniya nufuzining oshishi, uning bozorda tanilishi va investitsion jozibadorlikning ta’minlanishi va boshqalar	Kompaniyaning investitsion tarixi bo‘lishi shartligi

² S.Elmirzayev. Korporativ moliya. // Darslik. – T.: “Iqtisod-Moliya”, 2019, 364 b.

Aksiyalarni birlamchi ommaviy taklifi (IPO) operatsiyasini muvaffaqiyatli o'tkazishga e'tibor qaratiladigan tashkiliy ishlar hamda xalqaro fond birjalariga aksiyalarni samarali joylashtirish orqali xalqaro darajadagi moliyaviy resurslardan samarali foydalanish, optimal kapital tuzilmasini shakllantirish, aksiyadorlik jamiyatlari dividend siyosatini to'g'ri tashkil etishga bag'ishlangan ko'plab ilmiy tadqiqotlar shular jumlasidandir. Ammo aksiyadorlik moliyalashtirish mexanizmlaridan hisoblangan IPO va SPO orqali korporatsiyalarga yirik investitsiyalarni jalb etish bilan birga davlat ulushini ham kamaytirish mumkinligiga qaratilgan jihatlar o'z ilmiy yechimini topmagan. Mamlakatimizda, ayniqsa so'nggi yillarda aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatini bozor mexanizmlari asosida rivojlantirishga alohida ahamiyat berilmoqda. Ammo, aksiyadorlik jamiyatlarida davlat ulushining yuqoriligi, aksiya bozorining likvidligi past darajadali, erkin muomalada aksiyalar deyarli mavjud emasligi, korporativ boshqaruvning past darajadali kabi bir qancha muammolar aksiyadorlik jamiyatlarini korporativ qimmatli qog'ozlar vositasida moliyalashtirish holatiga salbiy ta'sir etmoqda.

Xalqaro moliya bozorida IPO amaliyotlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, u kapital jalb etish imkoniyatlarini kengaytirib, transmilliy investitsion oqimlarni kuchaytiradi va kompaniyalar uchun moliyaviy resurslarni xalqaro miqyosda jalb qilish mexanizmini mustahkamlaydi. Bu jarayon bozor infratuzilmasining modernizatsiyasi, elektron savdo tizimlari va andarrayting mexanizmlarini takomillashtirish orqali qimmatli qog'ozlar savdosining samaradorligini oshiradi. IPO natijasida bozor likvidligi ortib, narx belgilash jarayoni talab va taklif asosida shakllanadi hamda investorlar uchun shaffoflik darajasi yuksaladi.